

AKTIVOINTI JA PITKÄAIKAISTYÖTTÖMIEN MONENLAINEN TOIMIJUUS

Noora Elonen: *YTM, tutkija, Tampereen yliopisto*

Jukka Niemelä: *VTT, dosentti, yliopistotutkija, Tampereen yliopisto*

Antti Saloniemi: *YTT, FM, professori, Tampereen yliopisto*

noora.elonen@hotmail.com, jukka.niemela@uta.fi, antti.saloniemi@uta.fi

Janus vol. 25 (4) 2017, 280–296

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastelemme minkälainen vaikutus niin sanotuilla aktiivointitoimenpiteillä (kuntouttavalla työtoiminnalla, palkkatukityöllä, työkokeiluilla yms.) on pitkäaikaistyöttömien toimijuuteen. Millä tavalla he ovat aktiivisia ja mikä työvoimaviranomaisten tarjoaman palveluarenaalin rooli tässä kaikessa on? Millä tavoin aktiivointitoimenpiteet (työllisyyspalvelut) vaikuttavat työttömien omiin tulkintoihin voimavaroistaan toimia työmarkkinoilla ja elämässä yleensä? Haastattelimme kuutta-toista työtöntä aktiivointia ennen ja sen jälkeen. Löysimme kolmentyyppistä aktiivisuutta. Näistä yleisimmässä pyrkimyksenä on päästä takaisin työhön. Toisessa tyyppissä rajoitteiden ja voimavarojen punninta sen sijaan päättyy pitämään tätä tavoittamattomana päämääränä. Siinä aktiivisuus suuntautuu pyrkimiseen työllisyyspalvelusta toiseen. Näiden lisäksi löytyy kolmas tyyppi, jossa aktiiviteetti ja mielekkään elämän hakeminen kurottuvat työelämän ulkopuolelle. Jos aktiivisuuden vastakohtana pidetään passiivisuutta ja kyvyttömyyttä tai haluttomuutta pyrkiä tavoitteisiin, sellaista emme ainaakaan sanan vahvassa mielessä aineistostamme tavoittaneet.

Johdanto

Työttömyydestä puhuttaessa aktiivisuus ja aktiivointi ovat koodikieltä, jossa sanat kutsuvat esiin ristiriitaisia merkityksiä. Yhtäältä aktiivisuus on ominaisuus, jonka suunnasta kaikkea ihmisen toimintaa on järkevää tarkastella. Toisaalta kiistojen kenttien joillakin syrjillä aktiivoinnista on tullut liki synonyymi kontrollille ja pakottamiselle. Ainakin mielikuvien tasolla vaatimus työttömien aktiivoinnin välttämättömyydestä juontuu siihen, että he ovat omaksuneet passiivisen roolin työmarkkinoilla ja ehkä elämässä yleensä. Tässä artikkelissa pyrimme tarkentamaan kuvaa työttömien aktiivisuudesta.

Talouden sitkeästä alavireestä huolimatta työttömyys ei kokonaisuudessaan ole kivunnut 1990-luvun laman tasolle. Sen sijaa työttömyyden pitkittymisestä on tullut työmarkkinoiden selkein kipupiste (esim. Ilmakunnas 2011). Juuri tässä kontekstissa myös kysymys aktiivoinnista on noussut uudella tavalla esille (Juvonen & Vehkasalo 2011). Periaatteiden tasolla kysymys on jo pitkään ollut myös työttömyysetuusjärjestelmän muuttamisesta suuntaan, joka entistä enemmän aktivoisi työnhakuun ja tarjolla olevien töiden vastaanottamiseen.

Aktiivisen työvoimapolitiikan ja aktiivoinnin suhde on moninainen ja jännitteinenkin. Tavoite on kuitenkin yhtenevä: työttömän saattaminen takaisin

avoimille työmarkkinoille. Alkuperäisessä muodossaan aktiivisen työvoimapolitiikan tavoite oli hoitaa pois päiväjärjestyksestä kapeikkoja, joita syntyy työvoiman kysynnän ja tarjonnan epätasapainosta. Väline tässä oli ennen muuta ammatillinen koulutus, jolla työvoiman kvalifikaatioita säädettiin kysyntää vastaavaksi (Bonoli 2009). Suomessa aktiivinen työvoimapolitiikka joutui koetukselle 1990-luvun laman ja ennakoimattomasti nousseen työttömyyden aikana. Julkusen (2013, 35) tulkinnan mukaan ”lama-ajan työllisyyspoliittisen hapuilun jälkeen linja selkiytyi nopeasti uuden oikeaoppisuuden mukaiseksi eli korkean työllisyyden tavoitteluksi sekä talouskasvun että kannustavuus- ja aktivointipolitiikan avulla.” Tässä uudessa, kansainvälisten oppien mukaisessa, paradigmassa oleellista on yksilöllisten ratkaisujen etsiminen, työn ensisijaisuuden korostus ja yksilöllistämisen kanssa linjassa oleva sopimuksellisuus; oikeuksista tuli riippuvaisia kohteiden työllisyyttä koskevista asenteista ja käyttäytymisestä (Sihto 2013, Keskitalo 2013). Työvoimapolitiikan tasolle vietynä tämä tarkoitti painopisteen siirtymistä työvoiman tarjontaan vaikuttamiseen ja selektiivisyyttä, jossa toimenpiteet voitiin nyt kohdistaa valikoidusti erilaisiin työttömien ryhmiin. Nykymuodossaan työvoimapolitiikan uusi paradigma näkyy työllisyyspalvelujen jakona, jossa työllistymisresurssien mukaan tarjotaan kuntouttavaa työtoimintaa, työkokeilua, palkkatukityötä tai työvoimapolitiittista koulutusta. (Sihto 2013.) Samalla tämä eriyttäminen voidaan nähdä ratkaisuyrityksenä 1990-luvun massatyöttömyydestä peräisin olevaan dilemmaan siitä, onko näissä palveluissa pohjimmiltaan kyse työvoima- vai sosi-

aalipolitiikasta (Aho 2008, Karjalainen 2011).

Toimien työllistävästä vaikutuksista, niiden tehokkuudesta ja siihen liittyvistä mittaamisen ongelmista on olemassa kosolti tietoa (esim. Juvonen & Vehkasalo 2011, Aho 2008). Jonkin verran tutkimusta on myös palvelujen hyvinvointia ja terveyttä edistävästä vaikutuksista (Audhoe ym. 2010), joilla ainakin välillisesti on vaikutusta työllistymiseen ja työnhakuaktiivisuuteen. Tutkimustietoa on kuitenkin vähemmän siitä, millä tavalla osallistujat hahmottavat työllisyyspalvelut ja millaisia mahdollisia muutoksia ne aikaansaavat työttömien toimijuudessa. Nämä viime mainitut kysymykset ovat tämän artikkelin aiheena. Kiinnostuksemme ensisijainen kohde on aktiivisuus ja aktivointi. Lähtökohtaisesti oletamme, ettei yksiulotteinen passiivisuus–aktiivisuusjakolinja pysty tyydyttävästi kuvaamaan työtä vailla olevien toimintaa suhteessa työmarkkinoihin.

Ensimmäinen tavoitteemme onkin tämentää kuvaa työttömien aktiivisuudesta ja aktivoinnin edellytyksistä. Toiseksi, kiinnostuksemme kohteena on työvoimapalvelujen rooli näiden ihmisten elämässä; millä tavoin toimenpiteet vaikuttavat työttömien omiin tulkintoihin voimavaroistaan toimia työmarkkinoilla ja elämässä yleensä? Kolmanneksi pyrimme vastaamaan kysymykseen siitä, millä tavalla toimenpiteiden tehoa tai tehottomuutta ylipäänsä pitäisi arvioida. Tässä yhteydessä pohdimme lisäksi sitä, miksi toimenpiteet eivät saavuta niille asetettuja tavoitteita.

PITKÄAIKAISTYÖTTÖMYYS, TOIMIJUUS JA AKTIVOINTI

Jo työttömyystutkimuksen klassikko, Marie Jahodan työryhmän (Jahoda ym. 2003, 45–65) tutkimus 1930-luvun ahdinkoon joutuneesta itävaltalaiskylästä, Marienthalista, päätyi korostamaan, ettei työttömyys tarkoita vain taloudellisia vaikeuksia. Myöhemmin Jahoda (1982) johdatteli näistä havainnoista asettamuksensa työn latenteista funktioista; työn merkitys ei ole pelkästään toimeentulossa, vaan se myös rakentaa ajankäyttöä ja sosiaalisia kontakteja, liittyy yksilön yhteisön päämääriin, on säännöllistä toimintaa ja statuksen ja identiteetin lähde.

Tutkimus on laajentunut Jahodan pioneerityöstä ja hänen kantojaan on sekä täydennetty että kritisoitu. Paljon on tutkittu esim. työttömyyden vaikutusta mielenterveyteen. Pitkittyneen työttömyyden mielenterveyttä vaarantava luonne on havaittu lukemattomissa tutkimuksissa (Paul & Moser 2009). On kuitenkin tärkeää erottaa toisistaan deprivatioteorian kuvaamat työttömyyden psykologiset seuraukset työttömyyteen liittyvän köyhyyden seurauksista. Tässä hengessä Ervasti ja Venetoklis (2010) vertailivat toisiinsa työttömien ja työllisten kokemaa hyvinvointia (ks. myös Ervasti 2004). Työttömyyteen liittyvä taloudellinen ahdinko oli tärkein hyvinvoinnin selittäjä. Silti myös työttömyydellä sinänsä oli selitysvoimaa, mikä on deprivatioteorian kanssa yhteensopiva tulos.

Omien lähtökohtiemme kannalta tärkeä on Jahodan oppiaan, David Fryerin (1995), aktiivisuuden käsitteestä kumpuava kritiikin suunta. Hänen mu-

kaansa on muistettava, että työttömät ovat toimijoita, jotka asettavat päämääriä, tekevät tulevaisuuden suunnitelmia ja turvautuvat käytettävissä oleviin keinoihin päämääriensä tavoittamiseksi. Toiminta ei kuitenkaan koskaan ole vailla sosiaalista ympäristöä, joka sekä mahdollistaa että rajoittaa toimijan valintoja, päämääriä ja keinoja niiden savuttamiseksi. Fryerin mukaan työttömyyden kielteisten psykososiaalisten vaikutusten pääasiallinen syy on työttömyyden aiheuttama taloudellinen ahdinko. Köyhyys rajoittaa toimijuutta heikentäessään myönteistä suuntautumista tulevaisuuteen ja estäessään pitkän tähtäimen tavoitteen asettelua.

Deprivatioteoriaa voidaan kritisoida myös toisesta suunnasta. Työn latentit funktiot ovat lopulta ankkuroituneet työkeskeiseen ihmiskuvaan, sosiaaliseen konstruktion, joka liittyy ansiotyöhön ja markkinatalouteen. Työn latentit funktiot eivät kuitenkaan ole itsestäänselviä edellytyksiä ajankäytön rakentumiselle, sosiaalisille kontakteille, yhteisille päämäärille, identiteetille ja statukselle tai säännölliselle toiminnalle. (Cole 2007.) Toimijuus voi löytää kenttiä myös palkkatyön ulkopuolelta, esimerkiksi harrastuksista, vapaaehtoistyöstä, yhteiskunnallisesta osallistumisesta jne. (Fryer & Fagan 1993). Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa asuville työttömille seudulle sijoittuvat sukujuuret samoin kuin sienestys, marjastus, kalastus ja metsästyksen alueen luonnossa sekä vireä kulttuurielämä antoivat hyväksi koetun toiminta-areenaan. Tästä asuin ympäristöstä ei oltu valmiita luopumaan ja muuttamaan etelään, sillä elämänlaadun arveltiin samalla heikentävän ja toimintamahdollisuuksien kaventuvan. Lisäksi satunnaisia ja lyhyitä

työsuhteita oli tarjolla Pohjois-Karjalasakin. (Heikkilä 2011, Åkerblad 2011.)

Myös Sami Ylistö (2015) havaitsi osan suomalaisista työnhakuhalttomista nuorista etsivän sisältöä elämäänsä palkkatyölle vaihtoehtoisista aktiviteeteista ja elämänarvoista. Näiden arvorationaalisten syiden lisäksi nuorilla oli myös toisenlaisia rationaalisia ja emotionaalisia perusteluja haluttomuudelleen hakea töitä. Tyypillisiä rationaalisia perusteluja olivat rakennetyöttömyyden tunnetut syyt: vähäinen ammattitaito, koulutus, työkokemus ja surkea alueellinen työllisyystilanne. Rationaalsiin syihin kuuluivat myös nuoren huono terveydentila sekä pätkätöihin liittyvät kannustin- ja byrokraloukut. Myös tiedon puute saattoi olla työnhaun esteenä. Nuorella ei ollut selkeitä työllistymiseen liittyviä suunnitelmia eikä käsitystä siitä, mitä elämältään haluaa. Emotionaalisia työnhakuintoa hiivuttavia tekijöitä olivat toistuvat pettymykset työnhaussa ja vaikea elämäntilanne (psykkiset ongelmat, loppuun palaminen, päihdeongelmat, parisuhteen päätyminen yms.).

Toimijuuden näkökulma on avainasemassa myös Lähteenmaan tulkinnoissa nuorten työmarkkinoille kiinnittymisen vaikeuksista. Hän korostaa nuorten työttömien toimintatilan rakenteellisia rajoituksia. Tällaisia ovat kaikki materiaaliset, sosiaaliset, taloudelliset ja maantieteelliset asiat, jotka kaventavat heidän toimintatilaansa ja -mahdollisuuksiaan. Näiden rakenteiden puitteissa nuoret kamppailevat pitääkseen itsensä aktiivisina. Niinpä työttömien selonteoissa näkyi ”yliviritetty toimijuus”. Tämä tarkoittaa monenlaista yrittämistä, johon kuuluivat työn etsiminen, pyrkimys elää

säästeliäästi, saada aikansa kulumaan ja pitää mielentilansa korkealla ja samalla tehdä jotain oppimista edistävää ja pitää kiinni arkipäivän rutiineista, liikunnasta, aikaisin aamulla heräämisestä yms. (Lähteenmaa 2011.) Nuoret kamppailivat työttömyyden aiheuttamaa apatiaa vastaan. Tämä taistelu ei aina ollut menestyksekkästä ja ylenpalttinen väsymys, alakulo ja tarkoituksettomuuden tunne valtasivat mielen. Usein mainittu toimijuuden rajoittaja oli alituinen rahapula (Lähteenmaa 2010).

Lähteenmaa ei kovin täsmällisesti eksplikoinut toimintaa mahdollistavien kykyjen luonnetta. Tässä tutkimuksessa ymmärrämme nämä kyvyt Fryerin (1995) tapaan resurssien kokonaisuudeksi, johon kuuluvat taloudellisten voimavarojen lisäksi muut henkilökohtaiset sekä perheen ja muiden yhteisöjen suomat voimavarat. Tähän joukkoon voi parhaimmillaan lukea myös onnistuneet työvoimapolitiittiset toimet.

Työvoimapolitiittisia toimenpiteitä Lähteenmaan (2010) haastattelemat nuoret kuvasivat kaksijakoisesti. Varsinkin hyvin koulutut ja muuten hyvin resursoitunut nuoret kokivat toimenpiteet omaa toimijuuttaan nujertaviksi. Aktivointisuunnitelmien laatimista ja opiskelupaikkojen pohtimista yhdessä työvoimaviranomaisen kanssa pidettiin usein omien mahdollisuuksien ja kykyjen vähättelynä. Toisaalta työpajoilla työskentelevät nuoret, jotka tarvitsivat vetoapua myös hyvässä taloussuhdanteessa (ennen vuotta 2008), kuvasivat työvoimapolitiittisia toimenpiteitä paljon myönteisemmin. He näkivät niiden auttaneen ja tukeneen oman suunnan löytämisessä, siis vahvistaneen toi-

mijuuttaan (Kojo 2010, Lähtenmaa 2010).

Tutkimustulokset aktivoinnin vaikutuksesta työttömien hyvinvointiin ja toimijuuteen ovat ristiriitaisia ja niitä on vähän (Audhoe ym. 2010, Osallistava sosiaaliturva 2015, Sage 2013 ja 2014, Saikku 2015). Periaatteellisesti deprivatioteorialla voidaan kuitenkin perusteella aktivointitoimenpiteiden tarkoituksenmukaisuutta olosuhteissa, joissa tie avoimille työmarkkinoille on käytännössä muuttunut umpikujaksi. Toimenpiteet voivat lievittää työttömyyden haitallisia psykososiaalisia seurauksia mahdollistaessaan lähisuhteiden ulkopuoliset sosiaaliset kontaktit, ajankäytön rakenteistumisen, säännöllisen toiminnan ja kiinnittymisen yhteisiin päämääriin. Parantaessaan hyvinvointia työllisyyspalvelut voivat myös lisätä työttömien resursseja toimia työmarkkinoilla.

Deprivatioteoria oli keskeinen lähtökohta Sagen (2015) tutkimuksessa, joka analysoi aktivoinnin vaikutuksia hyvinvointiin brittiläisen aineiston valossa. Hänen mukaansa aktivointitoimenpiteeseen osallistuneet työttömät raportoivat muita työttömiä paremmasta hyvinvoinnista, mutta osallistumisella ei ollut yhteyttä fyysiseen terveyteen eikä sosiaaliseen pääomaan. Toimenpiteisiin osallistuneiden työttömien sosiaalinen pääoma ja fyysinen terveys ei itse asiassa ollut huonompi kuin työllisillä. Heillä oli tässä suhteessa yhtä hyvät toimijuuden resurssit kuin työllisilläkin. Sagen tutkimustulosten rajoituksena on kuitenkin tiedon puuttuminen aktivointitoimien luonteesta ja kestosta sekä hyvinvointivaikutusten pysyvyydestä.

Saksan työreformia tutkineet Gundert ja Hohendanner (2015) tarkastelivat laajalla kvantitatiivisella aineistolla ns. yhden euron töiden vaikutusta sosiaalisen osallisuuden (ja syrjäytymisen) kokemukseen. Yleisellä tasolla kokeiluun osallistuneiden kokemukset eivät poikenneet muiden työttömien tunnoista. Tietyissä olosuhteissa eroja kuitenkin paljastui. Tunne osallisuudesta oli vahvin niillä yhden euron töitä tehneillä, joiden tehtävä muistutti työmääränsä (yli 20 tuntia viikossa) ja kestoja (yli 6 kuukautta) puolesta normaalia työsuhdetta. Tätä vahvasti edelleen viranomaisilta saatu tuki, käsitys osallistuminen vapaaehtoisuudesta ja myönteiset arviot töiden sisällöstä (työllistymismahdollisuuksien ja toimeentulon parantuminen, tehtävien mielekkyys, työkaverien seura).

Yhden euron työt muistuttavat suuresti suomalaista kuntouttavaa työtoimintaa mutta kattavaa tutkimusta kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista Suomessa ei ole saatavilla. Iris Sandelinin (2014) kirjallisuuskatsaus aiheetta koskevien hankkeiden loppuraporteista, opinnäytetöistä ja tutkimuksista antaa kuitenkin viitteitä työtoiminnan positiivisista vaikutuksista. Osallistuneiden elämänrytmi parani, he saivat mielekästä tekemistä, ja itsetunto sekä työ- ja toimintakyky paranivat. Silti he toivoivat työtoiminnan taloudellisten etujen parantamista, mielekkäämpiä tehtäviä ja niiden räätälöintiä oman osaamisensa mukaiseksi sekä työtoiminnan ohjauksen kohentamista, siis paljon samanlaisia asioita, joiden saksalaiset tutkijat havaitsivat voimistavan euron töihin osallistuvien sosiaalista osallisuutta.

Sage (2013 & 2015) patistaa tutkijoita täsmentämään ehtoja, joiden vallitessa aktivoinnilla on positiivisia tai kielteisiä vaikutuksia työttömien hyvinvointiin. Samanlainen eriytyneen pätenee myös kritiikkiin (esim. Fryer & Stambe 2014), joka väittää aktivointi politiikan tosiasiallisena tavoitteena olevan saattaa aktivointipolitiikan tavoitteena on saattaa uusliberalistinen hallinta ruohonjuuritasolle ja näin saada työttömät omaksumaan viranomaisten tulkinta työttömyytensä syistä ja keinoista parantaa asemaansa.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Aineisto on peräisin laajemmasta tutkimushankkeesta, jonka kohteena olivat keskisuuren suomalaisen kaupungin ns. sakkolistalla olevat työttömät eli ihmiset, joiden työttömyyden kesto

sa esillä on kuudentoista osallistujan haastattelut ennen ja jälkeen työllisyyspalvelun. Haastateltavat rekrytoitiin lomakekyselyyn osallistuneiden joukosta. Soitimme juuri työllisyyspalvelun aloittaville henkilöille ja tiedustelimme halukkuutta osallistua haastatteluihin. Työllisyyspalvelut kestivät parista viikosta kuuteen kuukauteen. Pyrimme samaan mukaan erilaisiin työllisyyspalveluihin osallistuvia, erikäisiä miehiä ja naisia. Nuorten rekrytointi haastatteluihin osoittautui kuitenkin hankalaksi.

Aineisto kerättiin puolistrukturoituilla teemahaastatteluilla vuoden ajan syksystä 2015 lähtien. Nauhoitetut haastattelut kestivät 23 minuutista 92 minuuttiin. Työllisyyspalvelua edeltävät haastattelut olivat pääsääntöisesti pidempiä kuin sen jälkeen tehdyt. Litteroitua aineistoa kertyi kaikkiaan

Taulukko 1. Haastatteluaineiston yleiskuvaus.

	Sukupuoli	Ikä	Työttömyyden kesto	Työllisyyspalvelu
Haastateltavia yhteensä 16	Naisia 8 Miehiä 8	23 -61 -vuotiaita Keski-ikä 49 vuotta	12 kuukaudesta 30 vuoteen (usein viimeinen työsuhde palkkatuella)	Kuntouttava työtoiminta 5 Työkokeilu 1 Palkkatukityö 10

oli ylittänyt 300 päivän rajan. Tämän rajan jälkeinen työttömyysaika rahoitetaan puoliksi valtion ja työttömän kotikunnan kesken. Kun työttömyyspäiviä on kertynyt 1000, siirtyy 70 % maksuosuudesta kunnalle. Yhdistävänä tekijänä kaikille osallistujille siis oli suhteellisen suuri vaikeus integroitua työmarkkinoille.

Hankkeessa kerättiin sekä kysely- että haastatteluaineistoa. Tässä artikkelis-

174 sivua. Ensimmäisen haastattelun teemoja olivat työhistoria, koulutus-historia, elämäntilanne, terveydentila, työttömyyden vaikutukset elämään, työn merkitys elämässä, alkavaan työllisyyspalveluun kohdistuvat odotukset, kokemukset aikaisemmista palveluista ja työvoimaviranomaisten toiminnasta, työllistymistä edistävät ja vaikeuttavat tekijät sekä tulevaisuuden suunnitelmat. Toisessa haastattelussa keskityttiin lähinnä henkilön nykyiseen elämänti-

Taulukko 2. Esimerkki nelikentästä, jolla toimijuuden resursseja ja rajoitteita osallistujittain analysoitiin.

	RESURSSIT	RAJOITTEET
ITSESTÄ LÄHTEVÄT	koulutus haluaa töihin pitkä työkokemus	ei tiedä mitä haluaa tehdä terveysvaiva ei hae itse aktiivisesti töitä
ULKOISET	aktiivinen virkailija hyvä työyhteisö tukityöpaikassa työ tuo rytmiä päivään	yleinen taloudellinen tilanne ei saa kunnon perehdytystä tukityössä Te-toimiston muuttuneet käytännöt

lanteeseen, kokemuksiin työllisyyspalvelusta sekä tulevaisuuden suunnitelmiin.

RESURSSIT JA RAJOITTEET

Luimme aineistoa teoriaohjaavan sisällyksenanalyysin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97) keinoin. Analyysimme jäsenyi kahdeksi linjaksi. Ensimmäisessä kiinnitimme huomiota työmarkkinoilla toimimisen rajoitteisiin ja resursseihin. Toisessa luetavassa keskityimme toimijuuteen ja aktiivisuuteen: millaisia sisältöjä aktiivisuus sai suhteessa työmarkkinoihin? Näiden lukutapojen kautta tarkastelimme toimenpiteiden roolia ja konteksteja, joissa niiden vaikutuksia olisi mielekästä arvioida.

Aluksi kukin tutkimusryhmän jäsen luki ja luokitteli aineiston alustavasti. Sen jälkeen vertailimme ja keskustelimme tulkinnoistamme ryhmän kes-

ken. Prosessin tuloksena ryhmittelimme kunkin haastateltavan resurssit ja rajoitteet nelikentäksi (esimerkkinä Taulukko 2). Tavoitteena oli saavuttaa kattava kuva tekijöistä, jotka yhtäältä edistävät ja toisaalta rajoittavat toimijuutta sekä työelämässä että sen ulkopuolella. Nelikentän ulottuvuutena oli myös se, onko resurssien ja rajoitteiden lähde ihmisessä itsessään vai sosiaalisessa ympäristössä.

Hyödynsimme resurssien ja rajoitteiden analyysissä McQuaidin ja Lindseyn (2005) jaottelua, jossa työllistyvyys koostuu kolmesta eri kokonaisuudesta: 1) yksilöllisistä tekijöistä, (terveys, toimintakyky, koulutus, tms.), 2) henkilökohtaisista tilannetekijöistä (toimeentulo, asuminen, kulkuyhteydet, tms.) ja 3) ympäristötekijöistä (työpaikkojen olemassaolo ja sijainti, rekrytointikäytännöt, tms.). Analyysin pohjalta syntyi yhdeksän eri resurssi- ja rajoiteluokkaa (ks. Taulukko 3).

Taulukko 3. Pitkäaikaistyöttömien toimijuutta työelämässä ja sen ulkopuolella edistävät ja rajoittavat tekijät.

Resurssit	Rajoitteet
1. Yksilölliset tekijät	
Koulutus, tutkinnot ja kurssit	Vanhentunut koulutus, koulutuksen puute, tiedon ja taidon puute
Terveys ja oma jaksaminen	Terveysongelma, -vaiva
Oma aktiivisuus vapaa-ajalla ja työasioissa	Oma passiivisuus vapaa-ajalla ja työasioissa
Oma asenne ja luonne	Oma asenne ja luonne
Aikaisempi työkokemus	Vähän työkokemusta avoimilta työmarkkinoilta, mutta paljon erilaisista aktivointitoimenpiteistä.
2. Henkilökohtaiset tilannetekijät	
Talouden kohentuminen, raha-asiat	Toimeentulon haasteet
3. Ympäristötekijät	
TE-toimiston/viranomaisten palvelu ja käytännöt	TE-toimiston/viranomaisten palvelu ja käytännöt
Työtoimintapaikka ja sen käytännöt	Työtoimintapaikka ja sen käytännöt
Muut resurssit, kuten omat taidot, hyvä tuuri, jne.	Rakenteelliset tekijät (talouden lama, korkea työttömyysaste, työnantajien rekrytointikäytännöt, ikä syrjintä)

Yksilölliset ja tilannetekijät korostuivat haastateltavien itseymmärryksessä omista työmarkkinavaikeuksistaan. Näitä ovat koulutus tai sen puute, omaan jaksamiseen ja terveyteen liittyvät kysymykset sekä oma aktiivisuus tai passiivisuus työasioissa ja vapaa-ajalla. Selonteoissa tulivat selkeästi esille myös toimeentulon vaikeudet. Haastattelut olivat siis pudonneet ansiosidonnaiselta työttömyyspäivärahalta ja olivat Kelan myöntämän työmarkkinatuen varassa. Palkkatukitoihin osallistumalla haastateltujen oli mahdollista päästä takaisin ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiriin, mutta muihin aktivointitoimenpiteisiin osallistuminen ei juuri kohentanut niukkaa toimeentuloa. Verrattuna yksilöllisiin ominaisuuksiin, haastatellut puhuvat vain harvoin rakenteellisista

tekijöistä. Poikkeuksena oli vanhimpien työntekijöiden kokemaa ikäsyrjintää.

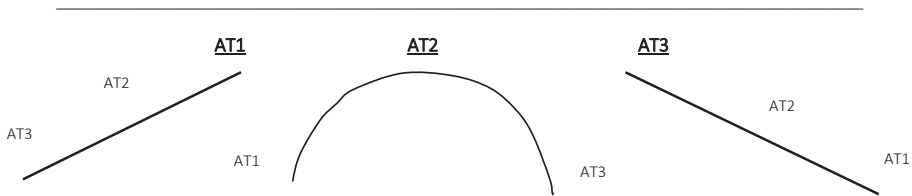
AKTIIVISUUDEN SUUNNAT

Analyysin toisessa vaiheessa nostimme keskiöön kysymyksen aktiivisuus–passiivisuus-jakolinjasta. Nyt tarkastelunäkökulmana toimivat haastateltavien omat tulokset toimijuudestaan ja elämäntilanteestaan. Luimme aineistoa etsien erilaisia tapoja, joilla haastateltavat kuvasivat ja tulkitsivat työn merkitystä ja tulevaisuusorientaatioita.

Analyysi havainnollisti aktiivisuuden monimuotoisuutta. Tulkintamme mukaan aineistosta paljastui kolme erilaista orientaatiota eli aktiivisuustyyppejä. Ak-

tiivisuutta ei ole olemassa ilman aktiivisuuden kohdetta. Niinpä kiinnitämme analyysissämme huomiota erityisesti siihen, mihin aktiivisuus kohdistuu.

ei tietenkään koskaan ole selvärajaista. Jonkinlaisena raja- tai erityistapauksena oli suhtautumistapa, jossa avoimille työmarkkinoille pääsyyn on selvä halu mutta työllistymisen epätodennäköi-

Kuvio 1. Mihin henkilön aktiivisuus kohdistuu?

AT1 = aktiivisuus kohdistuu avoimille työmarkkinoille

AT2 = aktiivisuus kohdistuu palvelu-urään

AT3 = aktiivisuus kohdistuu työmarkkinoiden ulkopuoliseen toimintaan

Kuvio 1. Aktiivisuustyytit.

Pitkäaikaistyöttömien aktiivisuudesta käytämme termiä aktiivisuustyyppi (myöhemmin AT). Tarkastelemme erilaisia aktiivisuustyyppisiä suhteissa pitkäaikaistyöttömien selonteissa esiin nousseisiin toiminnan resursseihin ja rajoitteisiin. Kuviossa 1 on esitetty eri aktiivisuustyytit.

AT1-tyyppiin kuuluvaksi luokiteltu ihminen, jolla on selkeitä ja realistisia pyrkimyksiä sekä haluja avoimille työmarkkinoille. Työllistymisen näkökulmasta hänellä on usein suhteellisen hyvät resurssit, kuten pitkä työura ja hyvä terveys. Tyyppiin kuuluvat arvioivat palveluja mahdollisuutena paikata rajoituksiaan työmarkkinoilla. Näin he näkevät palvelut väylänä kohti työelämää. Tämä aktiivisuustyyppi oli aineistossa yleisin (9 ihmistä). Tyypittely

syys tiedostetaan. Tällaisia tapauksia oli aineistossa kaksi.

Henkilö on puolestaan määritelty AT2-tyyppiin, jos häneltä puuttuu uskoa tai halua pyrkiä avoimille työmarkkinoille. AT2-tyyppin ihmisillä on erilaisia rajoitteita, kuten katkonainen työura tai paljon terveysongelmia, jotka estävät tai ainakin hidastavat pyrkimystä kohti avoimia työmarkkinoita. AT2-tyyppin kohdalla päädyimme puhumaan palvelu-urasta, joka työsuhteiden sijaan koostuu ensisijaisesti erilaisten palvelujen jatkumosta. AT2-tyyppin henkilöllä on joko kasauma selkeitä työllistymisen esteitä tai vaikeuksia määritellä, millaiseen työhön työmarkkinoille pyrkii. Näissä tapauksissa päämääräksi ja liki toiminnan kohteeksi muodostuu pärjääminen työllisyyspalvelun alusta lop-

puun ja seuraavaan palveluun pääseminen. Tähän aktiivisuustyyppiin kuului aineistosta viisi ihmistä.

Myöskään palvelu-uralle orientoituneiden ryhmä ei ole selvärajainen. Kahdessa tapauksessa henkilöillä oli yhtäältä periaatteellinen tavoite päästä avoimille työpaikoille mutta toisaalta realistista pessimismistä, ettei avoimille työmarkkinoille ole mahdollisuutta. Asenne oli selvästi analoginen AT1-tyypin rajatapauksen kanssa. Tekemämme erottelu perustuu tulkinnan perusvireisiin ja painotuksiin. Sekä tyyppiin AT1 että AT2 rajatapauksilla on eräs yhdistävä piirre: vaikka lopullinen työmarkkinoilta vetäytyminen ei ole osallistujan ensisijainen tavoite, työvoimaviranomaiset viestittävät, ettei uusia toimenpiteitä ole henkilön iän takia enää luvassa.

Kahden edellä kuvatun tyyppiin lisäksi aineistosta paljastui myös kolmas orientaation tapa. AT3-tyyppi koostuu henkilöistä, joiden kiinnostuksen kohteet ja pyrkimykset kohdistuvat selkeästi työmarkkinoiden (mukaan lukien työllisyyspalvelut ja tukityö) ulkopuoliseen toimintaan, kuten harrastukseen. Palveluissa ja toisinaan työssä käydään vain siksi, että se on pakollista viranomaisten määräämien karensien välttämiseksi. Elämänsisältö ja merkitys syntyy harrastuksen tai muun toiminnan kautta. Aktiivisuutta siis on, mutta se ei kohdistu työvoimaviranomaisten tarkoitamiin suuntiin. Tämä aktiivisuustyyppi oli aineistossa harvinaisin ja siihen luokittelemme kaksi ihmistä. AT2-tyyppiin lukeutuvien tavoin myös näillä haastatelluilla on rajoitteiksi tulkittavia terveysongelmia, mutta he puhuivat niistä

paljon vähemmän kuin AT2-tyyppiin kuuluvat.

Analyysin aikana emme tietoisesti kiinnittäneet erityistä huomiota siihen, minkä tyyppiseen palveluun ihminen osallistui. Lähemmässä tarkastelussa aktiivisuustyyppit näyttivät ainakin jossain määrin myötäilevän työllisyyspalvelun lajia. Valtaenemmistö (seitsemän yhdeksästä) ensimmäiseen aktiivisuustyyppiin luokitelluista oli palkkatukityössä. Viidestä palvelu-uralle orientoituneista (AT2) kolme oli kuntouttavassa työtoiminnassa ja kaksi palkkatukityössä. AT3-tyypin työttömistä yksi oli palkkatukityössä ja toinen kuntouttavassa työtoiminnassa.

Aktiivisuustyypeillä näytti olevan myös sukupuolilottuvuus. Kaikki aineistomme palvelu-uralle (AT2) päätyneet pitkäaikaistyöttömät ovat naisia, sen sijaan avoimille työmarkkinoille orientoituvista (AT1) naisia oli vain kolme. Molemmat aktiivisuutensa työelämän ulkopuolelle suuntaavista (AT3) olivat miehiä.

TYÖVOIMAPALVELUT JA AKTIIVISUUDEN SUUNNAT

Tilanteessa, jossa *aktiivisuus kohdistuu avoimille työmarkkinoille* (AT1), palvelu on ennen kaikkea keino kohti työllistymistä. Palvelun kautta parannetaan työmarkkinaresursseja. Tässä mielessä palveluja käytetään itseluottamuksen keräämiseen, talouden kuntoon saattamiseen, uusien taitojen oppimiseen, kontaktien saamiseen ja ehkä myös työkyvyn testaamiseen. Toisin sanoen palvelut parantavat työmarkkinoilla toimimisen resursseja.

T: Mikä asia auttais sua saamaan työpaikan?

H: Tämä nykyinen työpaikka (palkkatukityö). Tästä saan hyvää työkokemusta ja voin laittaa tämän ansioluetteloon. Saan tästä energiaa ja optimismia. (N50)

H: Hyvä puoli nykyisessä tukityössä on se, että siinä oppii uusia asioita kiertäyksestä (esim. tavaroiden lajittelua) mahdollista omaa kierrätysyritystä silmälläpitäen. (M58)

T: Mitä sä odotat tältä palkkatukityöltä?

H: Sitä että siellä olis mukavaa, siellä onkin mukavaa ja että sais jatkoa, että sais olla pidempään siellä. Sais lisää työkokemusta. (M23)

Myös tilanteissa, joissa *työllistymistä ei pidetä realistisena tulevaisuuden näkymänä* (AT2) palvelujen paikka elämäntilanteissa on silti tärkeä. Ne tarjoavat vireyttä, sosiaalisia suhteita, tekemistä, rytmiä päivään ja samalla mahdollisuuksia oman työkuoron testaamiseen. Palvelut eivät tässä kontekstissa ole ensisijaisesti työmarkkinarajoitteiden korjaajia.

T: Mitä sä odotat tältä työllisyyspalvelulta?

H: Tulis aktiivisemmaksi, että hakis ja tulis lisää itseluottamusta, mitä osaa ja mihin pystyy. Sitä pääsääntöisesti. Kotona itseluottamus menee. Kun asuu yksin, pyörittää asioita omissa päässään. (N46)

T: Mitä sä yleensä ajattelet työn merkityksestä?

H: Kyllä se on mielestä semmoista terapiaa, koska se pitää vireenä. Mä en ymmärrä semmoisia ihmisiä, jotka sanoo ”onko mun pakko lähteä huomenna

töihin”, koska mulle työ on semmoinen virike ja terapia, että mä meen tonne (kuntouttavaan työtoimintaan), vaikka siitä ei mitään palkkaa saakaan. (N49)

Palvelun arvellaan kuitenkin jossain määrin parantavan resursseja, joilla on merkitystä työmarkkinoiden kannalta. Keskiössä ei kuitenkaan ole arvio, jonka mukaan tämä johtaisi varsinaiselle työuralle.

Kun *aktiivisuus kohdistuu työmarkkinoiden ulkopuoliseen toimintaan* (AT3), palveluilla ei ylipäätään ole kovin suurta roolia. Elämänsisällön ydin on muualta eikä tekemisen puutetta ole. Palvelu näyttäytyy lähinnä ulkopuolelta tulevana pakkona, johon alistutaan.

T: Entäs töiden hakeminen?

H: Katotaan mitä tapahtuu. Mitä kaupunki tarjoaa. Menen niihin etteivät hermostu. Jos olisi joku mielenkiintoinen homma voisin mennäkin palkkatukityöhön.

T: Entä jos sää hakisit itse töitä?

H: Mää en tiedä niistä mittään. Sitten jos valitteekin väärän. (M61)

T: Ainakin sulla on yksi harrastus?

H: Aika menee harrastuksessa ja harrastuksesta saa kavereita. On juttuseuraa.

T: Entäs tekemistä?

H: Kerhoilloissa on tekemistä.

T: Millä muulla saat aikas kulumaan.

H: Rakentelen laitteita ja korjailen. Siinä se aika kuluu. Hommassa menee ajan taju. Sen takia unohdin tämän haastattelun. (M61)

T: Mitä sä teet muulloin?

H: Muuten touhuan näitä laitteita.

T: Koko ajan?

H: Nimenomaan se on just se. T: Aika ei käy pitkäksi? H: Sillä tavalla mä selvisin erostakin. Mää uppouduin niihin täysin. (M61)

Aktiivisuustyyppien ja palvelujen roolia voi tiivistää seuraavasti.

Muutoksen aiheutti työllisyyspalvelusta saatu puhti sekä kyky nähdä omat mahdollisuudet työmarkkinoilla.

Ensimmäisessä tapauksessa henkilön aktiivisuus ei ennen palvelua näyttänyt kohdistuvan juuri mihinkään, mutta hän aloitti palvelussa ihan mielellään.

Taulukko 4. Palvelujen rooli eri aktiivisuustyypeissä.

Aktiivisuustyypit	1. Miksi	2. Mikä on palvelun rooli
AT1	Henkilöllä ei ole ollut suuria työllistymisen esteitä	Palvelu väylänä kohti työelämää
AT2	Jokin rajoite estää henkilöä pyrkimästä työelämään	Palvelusta sisältöä elämään: vireyttä, sosiaalisia suhteita, rytmiä päivään
AT3	Vapaa-ajan toiminta/harrastus on isommassa roolissa elämässä kuin työ	Palveluilla ei ole merkittävää roolia, käy palveluissa koska on pakko

MUUTTAAKO TOIMENPIDE AKTIIVISUUTTA?

Pääosin aktiivisuustyypit olivat varsin pysyviä. Henkilön ollessa aktiivinen joko työnhaussa ja osaamisensa edistämässä (AT1) tai työmarkkinoiden ulkopuolella (AT3) jo ennen palvelua ei aktiivisuudella näyttänyt olevan suurta vaikutusta henkilön toimijuuteen. Tämä ei silti tarkoita, etteikö palvelu voisi olla, erityisesti AT2 ryhmässä, mieleinen ja onnistunut. Palvelu tuo sisältöä, ryhtiä ja aktiivisuutta päiviin. Nämä positiiviset seuraukset eivät silti välttämättä muuta aktiivisuuden suuntaa kohti työmarkkinoita.

Tästä huolimatta myös muutoksen mahdollisuus oli olemassa. Tulkintamme mukaan kahdessa tapauksessa henkilön orientaatio oli ennen palvelua kohdistunut palvelu-uralle (AT2), mutta toimenpiteen aikana aktiivisuus alkoi kohdistua avoimille työmarkkinoille.

Kun hän palvelun lopussa mietti jatkoa yhdessä työtoiminnanohjaajan kanssa, tuli esiin mahdollisuus tehdä samassa työllisyyspalvelupaikassa mielekkäämpää työtä ja lisäksi kouluttautua tälle uudelle alalle. Ohjaajan ja työpaikan käytäntöjen merkitys korostui tilanteessa ja auttoi henkilöä suunnittelemaan tulevaisuuttaan työelämässä realistisesti. Toisessa tapauksessa nuoren aikuisen koko ura oli kulkenut palvelusta toiseen käytännössä ilman kokemusta avoimista työmarkkinoista. Hänen suurin työllistymisen esteensä oli tietämättömyys siitä, mitä haluaisi tehdä, eikä aktiivisuus riittänyt oman alan löytämisen pohdintaan. Tarjottu palkkatukityö kuitenkin osoittautui sellaiseksi, josta oma ala voisi löytyä. Tässäkin tapauksessa työpaikalta saatu tuki ja kannustus olivat tärkeitä. Niinpä henkilö rohkaistui hakemaan aiemmin suorittamastaan koulutuksesta tutkintotodistuksen, joka syystä tai toisesta oli jäänyt aikanaan ha-

kematta. Palvelun päätyttyä uran jatko näytti aiempaa selkeämmältä.

LOPUKSI

Tutkimuksemme kohteena oli joukko pitkään työttömänä olleita ihmisiä. Meitä kiinnosti kysymys aktiivisuudesta ja aktivoinnista. Millä tavalla nämä ihmiset olivat aktiivisia tai passiivisia suhteessa työmarkkinoihin ja mikä työvoimaviranomaisten tarjoaman palveluarsenaalin rooli tässä kaikessa on? Haastattelimme 16 työllisyyspalveluun osallistunutta ennen ja jälkeen palvelun.

Tiivistetysti löysimme kolmentyyppistä aktiivisuutta. Yleisin on pyrkimys takaisin työmarkkinoille. Jos tämä rajoitteiden ja resurssien punninnan perusteella näyttää tavoittamattomalta päämäärältä, aktiivisuus suuntautuu pyrkimiseen työllisyyspalvelusta toiseen. Näiden lisäksi löytyy myös suunta, jossa aktiiviteetti ja mielekkään elämän hakeminen kurottuvat työn maailman ulkopuolelle. Jos aktiivisuuden vastakohtana pidetään passiivisuutta, kyvyttömyyttä tai haluttomuutta pyrkii tavoitteisiin, sellaista emme ainakaan sanan vahvassa merkityksessä aineistostamme tavoittaneet.

Nykymuotoiseen työttömyydenhoitostrategiaan kuuluu ajatus palvelujen polusta, jota myöten raivataan tietä kohti lopullista päämäärää, avoimia työmarkkinoita. Palvelujen valikossa palkkatuki on lähinnä avoimia työmarkkinoita, työkokeilu ja kuntouttava työtoiminta taas edustavat polun alkupäätä. Tämä palvelujen eriytymisen logiikka näkyy myös aineistostamme.

Yleisesti ottaen aktiivisen ja kunnollisen työttömän odotetaan etsivän aktiivisesti töitä, kouluttavan itseään, osallistuvan palveluihin ja vastaavan työtarjouksiin eikä nauttivan työn puutteen tuomasta lisääntyneestä vapaa-ajasta. Aineistossamme avoimille työmarkkinoille aktiivisesti orientoituvat työttömät edustavatkin tällaista suhtautumista. Useimmiten heidän palvelunsa olikin palkkatukityö. Tässä joukossa työllisyyspalvelu toimi samaan suuntaan osallistujien omien tavoitteiden kanssa: palvelun arvo oli sen kyvyssä parantaa tai ylläpitää henkilön voimavaroja ja osaamista. Tällä joukolla oli jo ennen työllisyyspalvelua pääsääntöisesti muita haastateltuja paremmat resurssit (yhtenäisempi työhistoria eli pitkäkestoiset työsuhteet ennen pitkäaikaistyöttömyyden alkamista) ja/tai vähäisemmät rajoitteet, eikä esimerkiksi vakavia terveysongelmia.

Tilanne on jonkin verran monisyisempi joukossa, jossa orientaatio tulkitamme mukaan suuntautui palveluihin. Siinä horisontti on lähinnä seuraavassa palvelussa, ei avoimilla työmarkkinoilla. Tätäkään suuntautuneisuutta ei kuitenkaan voi luonnehtia passiivisuudeksi. Orientaatio ei vain täysin kohtaa järjestelmän päämääriä eli valmentautumista kohti avoimia työmarkkinoita. Johtopäätös, jonka mukaan avoimille työmarkkinoille ei ole asiaa, näyttää heidän elämänkokonaisuudessaan loogiselta päätelmältä omista resursseista ja rajoitteista. Rajoitteet olivat luonteeltaan sellaisia, joihin toimenpiteiden korjaava voima ei yleensä yllä. Aikaisempien tutkimusten tapaan (Åkerblad 2011, Kortteinen ja Tuomikoski 1999, erityisesti nuorista Ylistö 2015) terveys-

ongelmat nousivat tässäkin tutkimuksessa keskeiseksi toiminnan rajoitteeksi.

Jos haastattelun työttömän orientaatio oli tykkänään muualla kuin työmarkkinoilla, suhtautuminen palveluihin jäi luonnollisesti lähinnä välinpitämättömäksi. Tällaisen suhtautumisen taustalla olivat yhtäältä vaikeudet integroitua työmarkkinoille ja toisaalta ansiotyön ulkopuolisen elämänsisällön merkityksellisyys. (Vrt. Ylistö 2015, Åkerblad 2011, Heikkilä 2011.) Nämä palkkatyön maailman ulkopuolelle orientoituneet työttömät ovat esimerkki Fryerin ja Faganin (1993) mainitsemasta ilmiöstä, jossa työttömien toimijuus löytää kenttää ansiotyön ulkopuolelta. Tällaisessa tilanteessa työvoimapalvelujen tehtävä on ilmeisen hankala, jos tavoitteena on aktiivisuuden suuntaaminen yhtenevästi työvoimapolitiikan päämäärien kanssa.

Ympäristössä, jossa orientaatiot ovat moninaisia, palvelujen tehokkuuden arviointiin jää monia ongelmakohtia. Palvelu-uralle juuttuneiden tulkinnat palveluista ja työmarkkinoista voidaan vaivatta lukea perusteiksi puheelle tempputyöllistämisestä tai palvelujen epäonnistumisesta. Tällainen kritiikki ei kuitenkaan ole kovin perusteltua. Palvelu-uralla olevillekaan palvelut eivät suinkaan olleet yhdentekeviä. Aktiivoinnilla oli positiivisia vaikutuksia heidän toimintakykyynsä. Osallistujien kokemuksen mukaan se lisäsi vireyttä ja sosiaalista suhteita, tarjosi mielekäästä tekemistä ja rytmitti ajankäyttöä. Se toisin sanoen toimi kompensationsa menetetyt työn latenteille funktioille.

Vaikuttavuuden arvio ei ole yksinkertaista myöskään joukossa, jossa palvelun

ja asiakkaan orientaatiot ovat linjassa keskenään. Tutkimusprosessimme aikana emme tavoittaneet yhtään tapausta, jossa edes palkkatukityö olisi johtanut työllistymiseen. Vaikka palvelut eivät ole yhdentekeviä työmarkkinaresurssien parantamisessa, niiden toiminta-alue on lopulta rajallinen. Työllisyyspalvelun tehokkuutta ei takaa pelkästään asiakkaan oikea orientaatio, vaan myös yksinkertainen rakenteellinen tekijä: sopivien avoimien työpaikkojen puuttuminen. Lisäksi moneen tärkeään työllistymisen esteeseen (terveys, ikä) palvelujen vaikutus yltää hyvin heikosti.

Vaikuttavuuden yksi ulottuvuus liittyy myös orientaatioiden muutoksiin. Tässä suhteessa tulevaisuuteen suhtautumisen tavan pysyivät suhteellisen muuttumattomina. Tulkintamme mukaan ainoastaan kahden haastattelun aktiivisuustyyppi muuttui, eikä aktivointijaksolla ollut vaikutusta muiden neljän toista haastattelun pitkäaikaistyöttömän aktiivisuustyyppiin.

Työvoiman tarjontalähtöinen ajattelu ja yksilön aktivointiin keskittyvät toimenpiteet ovat monella tavalla kritiikille alttiita. Niiden tehokkuutta on tavan takaa kyseenalaistettu ja samalla toimintalinjaa on kritisoitu pelkkänä kiristyvänä yksilön kontrollina ja mahdollisuutena tällä varjolla pukea palkkatyö aktivointipolitiikan kaapuun. Hieman yllättäen nämä julkisessakin keskustelussa usein esillä olevat teemat työvoimapalveluista orjatyönä tai köyhien erityisenä kontrollina eivät nousseet käytännössä lainakaan esille haastatteluissamme. Kritiikin kohde oli päinvastainen; oli suunta sitten palveluihin tai työmarkkinoille, palvelujen heikko saatavuus ja niihin liitty-

vien viranomaiskontaktein vähyys oli useimmin moittivien kommenttien aiheena. Eräs mukaelma tästä kritiikistä tuli niiltä ikääntyneiltä, joilla oli joko halua yrittää avoimille työmarkkinoille tai edes pysyä palvelujen piirissä. Eläkeputken läheisyyden takia virallinen taho kuitenkin viesti palvelu-urankin olevan päätöksessä.

Tutkimukseen osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien suhtautuminen palveluja organisoiviin viranomaisiin on linjassa Sihdon (2013) aktivoinnin käytäntöjen paradoksaalisuutta koskevien pohdintojen kanssa: lähtökohtana palvelujen yksilöllisyys yhdistettynä sopimuksellisuuteen asettuu jatkumolle, jossa ovat yhtäällä täydellinen kontrolli ja toisaalla yksilölliseen palveluun oikeuttaan hakeva kansalainen. Tämän aineiston työttömien kokemus asettui selvästi jälkimmäiseen päähän. Vähenevät resurssit ja harvenevat henkilökohtaiset kontaktit yhdessä sähköisten palvelujen lisäämisvaateiden kanssa tuskin parantavat niiden asemaa, joilla on vakavia vaikeuksia työmarkkinoille kiinnittymisessä (tästä myös Sihto 2015).

Tuloksemme ovat luonnollisesti monelta suunnalta kritiikille alttiita. Haastatteluaineistomme on suhteellisen suppea ja valikoitunut. Voimme olettaa, ettei kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevilla työttömillä ole motivaatiota osallistua tällaisiin tutkimuksiin. Kurkistimme työttömyyden ja palvelujen väliseen suhteeseen vain varsin rajatusta perspektiivistä. Keskityimme asiakkaiden käsityksiin palveluista ja niiden vaikuttavuudesta hyvinvointiin ja työllistyvyyteen.

Asetelmamme jättää jatkotutkimusten selvitettäväksi joukon tärkeitä seikkoja. Ensinnäkin, tämäkin tarkastelu antoi perusteita kiinnittää huomiota prosessiin, jossa virkailijan ja asiakkaan vuorovaikutuksessa päädytään erityyppisiin palveluihin (Keskitalo 2013). Toiseksi, kovinkaan täsmällistä tietoa ei ole siitä, mitä palvelua toteuttavissa työpaikoissa tapahtuu. Asian merkitys kuitenkin korostui tässäkin aineistossa; molemmissa tapauksissa, joissa aktiivisuuden orientaatio alkoi palvelun aikana suuntautua avoimille työmarkkinoille, työpaikan kannustus näytti olevan erikseen korostamisen arvoinen asia. On myös huomattava, että tämän prosessin luonne ei sinällään ole viranomaisten hallinnassa oleva asia. Kolmanneksi, jatkopohdintaan haastaa myös tässä tarkastelussa vain liepeellisesti esiin nouseva kysymys sukupuolesta (Lyytinen & Kinnunen 2014). Naisille ehdottomasti tyypillisin palvelu näytti olevan kuntouttava työtoiminta ja typologiamme perustella palvelu-ura. Ihmisten arvoissa terveys on keskeinen työmarkkinarajoite. Tässä artikkelissa emme keskittyneet erikseen terveyttä kuvaavien selontekojen sukupuolittuneisuuteen, mutta alustavassa tarkastelussa miesten ja naisten välillä näytti olevan selkeä ero: naiset korostivat ja miehet mieluummin kertoivat siirtävänsä taka-alalle työhön ja terveyteen liittyviä ongelmia. Mahdollista on, että näillä erilaisilla terveyspuheen tavoilla on osansa myös prosessissa, jossa viranomaiset päättävät mikä palvelu (esim. palkkatukityö vai kuntouttava työtoiminta) on tarkoituksenmukainen asiakkaan kannalta.

Lopulta tarkastelumme tulos on ilmeinen eikä kovinkaan omaperäinen: työttömien, myös pitkään työtä vailla olle-

den, joukko on hyvin heterogeeninen. Osalla heistä on selvä pyrkimys työmarkkinoille, ja palvelut ovat heille rationaalinen keino kohentaa resurssiaan työmarkkinoilla. Toisaalta joukkoon mahtuu myös niitä, joille palvelutkaan eivät luo näkymää avoimille työmarkkinoille. Lisäksi on myös ihmisiä, joiden elämä on jo oikeastaan asettunut raiteille, joilla työllä tai työttömyyden hoidolla ei ole suurta merkitystä. Tässä ympäristössä on myös luonnollista, ettei aktiivisuutta tai palvelujen tehokkuutta voi arvioida yhtenäisin kriteerein.

Artikkelin alussa hahmottelemamme toimijuuden näkökulma on tarkoituksenmukainen analysoitaessa ihmisten aktiivisuutta työmarkkinoilla. Tutkimusprosessimme osoitti tarkoituksenmukaiseksi analysoida kuinka mielekkäänä ihmiset – tässä tapauksessa työttömät – pitävät yhteiskunnan instituutioiden heille tarjoamia toimintakenttiä, ja kuinka he tässä kontekstissa itse luovat omaan toimintaansa mielekkyyttä turvautuen resurssihinsa ja kulttuurinsa merkitysmaailmaan. Toimijuuden perspektiivi täydentää ja täsmentää deprivatioteoriaan pohjautuvia oletuksia aktivoiminnan vaikutuksista. Ilman tietoa siitä, kuinka mielekkääksi ihmiset ovat kokeneet aktivointitoimenpiteiden sisällön, on mahdotonta arvioida, missä määrin työllisyyspalvelut onnistuvat parantamaan osallistujien työmarkkinaresurssia ja/tai kompensoimaan ansiotyön latentteja funktioita.

KIRJALLISUUS

- Aho, Simo (2008) Miksi työvoimapolitiittisten toimenpiteiden mitattu vaikuttavuus on keskimäärin alhainen? Työllistyvyyden parantamisyrittämysten arvioinnin keskeisten ongelmien tarkastelua. *Hallinnon tutkimus* 27 (4), 45–60.
- Audhoe, Selvin S. & Hoving, Jan L. & Sluiter, Judith K. & Monique, H. & Frings-Dresen, W. (2010) Vocational Interventions for Unemployed: Effects on Work Participation and Mental Distress. A Systematic Review. *Journal of Occupational Rehabilitation* 20 (1), 1–3.
- Bonoli, Giuliano (2009) Varieties of social investment in labour market policy. Teoksessa Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme (toim.) *What Future for Social Investment?* Stockholm: Institute for Futures Studies, 55–66.
- Cole, Matthew (2007) Re-thinking Unemployment: A Challenge to the Legacy of Jahoda et al. *Sociology* 41 (6), 1133–1149.
- Ervasti, Heikki (2004) Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivatioteorian, insentivi-teorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. *Janus* 12 (3), 298–318.
- Ervasti, Heikki & Venetoklis, Takis (2010) Unemployment and Subjective Well-Being: An Empirical Test of Deprivation Theory, Incentive Paradigm and Financial Strain Approach. *Acta Sociologica* 53 (2), 119–140.
- Fryer, David (1995) Benefit Agency? Labour market disadvantage, deprivation and mental health. *The Psychologist* 8 (6), 265–272.
- Fryer, David & Fagan, Rose (1993) Coping with Unemployment. *International Journal of Political Economy* 23 (3), 95–120.
- Fryer, David & Stambe, Rose (2014) Work and the crafting of individual identities from a critical standpoint. *The Australian Community Psychologist* 26 (1), 8–17.
- Gundert, Stefanie & Hohendanner, Christian (2015) Active Labour Market Policies and Social Integration in Germany: Do ‘One-Euro-Jobs’ Improve Individuals’ Sense of Social Integration? *European Sociological Review* 31 (6), 780–797.
- Heikkilä, Katri (2011) Jäää vai lähteä? Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.)

- ”Yrittäkää edes!” – Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 37–50.
- Ilmakunnas, Seija (2011) Työmarkkinat jälleen testissä, *Talous & Yhteiskunta* 3/2011, 22–28.
- Jahoda, Marie & Lazarsfeld, Paul F. & Zeisel Hans (2003) *Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community*. London: Transaction Publishers.
- Jahoda, Marie (1982) *Employment and Unemployment. A Social-Psychological Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Julkunen, Raija (2013) Aktiivintipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 21–44.
- Karjalainen, Vappu (2011) Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos, 227–248.
- Keskitalo, Elsa (2013) Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 45–72.
- Kojo, Marjaana (2010) Laajentunut nykyisyys: nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen työn marginaalissa. *Nuorisotutkimus* 28 (2), 23–35.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Lyytinen, Suvi & Kinnunen, Merja (2014) Työt loppuivat – segregatio jatkuu. Sukupuoli, segregatio ja työmarkkinat Itä-Lapissa. *Työelämän tutkimus* 8 (3), 227–243.
- Lähteenmaa, Jaana (2010) Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. *Työpoliittinen aikakauskirja* 53 (4), 51–63.
- Lähteenmaa, Jaana (2011) Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. *Nuorisotutkimus* 29 (4), 47–60.
- McQuaid, Ronald & Lindsay, Colin (2005) The concept of employability. *Urban Studies* 42 (2), 197–219.
- Osallistava sosiaaliturva (2015) Työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:20. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Paul, I. Karsten & Moser, Klaus (2009) Unemployment Impairs Mental Health: Meta-Analyses. *Journal of Vocational Behavior* 74 (3), 264–282.
- Juvonen, Leena & Vehkasalo, Ville (2011) Pitkäaikaistyöttömien työllistyminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 7. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.
- Sage, Daniel (2013) Activation, health and well-being: neglected dimensions. *International Journal of Sociology and Social Policy* 33 (1/2), 4–20.
- Sage, Daniel (2015) Do Active Labour Market Policies Promote the Well-Being, Health and Social Capital of the Unemployed? Evidence from the UK. *Social Indicators Research* 124 (2), 319–337.
- Saikka, Peppi (2015) Ajankohtaista aktiivipolitiikkaa. Katsaus työttömien aktiivitoimenpiteisiin ja sosiaaliturvaan Suomessa, Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa, Saksassa, Iso-Britanniassa ja Alankomaissa. *Työpäperi* 2/2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sandelin, Iris (2014) Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana. Kirjallisuuskatsaus asiakkaiden toiminnalle antamista merkityksistä. *Työpäperi* 8/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sihto, Matti (2013) Työllisyys- ja aktiivintipolitiikan tulevaisuuden näkymiä. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 190–206.
- Sihto, Matti (2015) Aktiivinen työvoimapolitiikka: saako sen kehitys tukea tutkimuksista? *Työpoliittinen aikakauskirja* 58 (2), 68–75.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Ylistö, Sami (2015) Miksi työnhaku ei kiinnostaa? Nuorten pitkäaikaistyöttömien työnhakuhaluttomuudelle kertomia syitä. *Työelämän tutkimus* 13 (2), 112–126.
- Åkerblad, Leena (2011) Prekaari työmarkkinatilanne ja toimijuus. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” – Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 19–36.